

paa Markerne den største Del af Vinteren, maatte nu alle sættes paa Stald, og da Høhøsten denne Sommer havde været usædvanlig daarlig, og Høforsyningen derfor var meget ringe, maatte i de fleste af disse Egne en stor Del af Besætningen slagtes. Det hjalp dog noget, at Bjærgningsdamperen »Geir« paa Regeringens Foranstaltning førte 400 Tønder Mel, Hvede, Foderstoffer og Salt, til Ned-saltning af Faarekødet, til de hjemsogte Egne. Da der Øst for Vik ingen Havne findes, maatte Tønderne i sydøstlig Paalandsvind smides i Vandet, og de fleste skylledes vel og lykkelig i Land af Brændingen paa de flade Sande, kun 8 savnedes. Forskellige Bønder havde ogsaa kort før Udbruddet paa Grund af den daarlige Høst skaffet sig en betydelig Forsyning af Sild og Tran til Kreaturfoder;

dette kom nu til god Nytte. Senere, helt ind i Sommeren 1919, drev en Del af den nye Aske med nordlige Vinde fra Ubygderne ind over de nærmeste beboede Egne, hvad der paa flere Gaarde forarsagede mange Ulemper, især i Høstetstiden. Efter vulkanske Udbrud plejer Faar og andre Kreaturer ofte at hjemsoges af forskellige Sygdomme i Tænderne og Indvoldene, som forarsages af det fine vulkanske Støv som de æder med Græsset, saadanne Sygdomme viste sig ogsaa denne Gang i de hærgede Egne, Faarerne led af Forstoppelse, Ledesygdomme og Tandsygdomme (gaddur); disse viste sig ogsaa hist og her i fjærnere Egne, hvor Askefaldet ellers havde været mindre, og derfor ikke synderlig havde skadet Græsvæksten.

Marokko.

Af

Professor Ole Olufsen.

Vi har tidligere her i Tidsskriftet gjort opmærksom paa den Udvikling, der er foregaaet i Marokko i de seneste Tider, og den Metamorfose, Landet undergaar under det franske Herredømme; ved Anmeldelse af forskellige franske Publikationer, der har været en Følge af den Interesse, Frankrig i mange Aar har vist Marokko, hvilket jo som bekendt er endt med, at Frankrig har overtaget Protektoratet.

Saa vel i de franske Kolonier i Afrika som i engelske baade i Afrika og Asien er der under Verdenskrigen sket store Forandringer, som Offentligheden under Krigen ikke fik megen Besked om, men som er af stor Betydning, idet Forandringerne gaar ud paa at pacificere og civilisere Lande, hvori Evropæere blot for faa Aar siden ikke uden Livsfare kunde opholde sig, og i hvert Fald for at berejse dem maatte anvende store Bekostninger og udruste særlige Karavaner etc. I flere af disse Lande, der nu væsentlig kommer under fransk og engelsk Opsigt, er der under Krigen anlagt Jærnbaner, bygget Veje, Broer, Havneanlæg, indrettet Telegrafer og Telefoner og sørget for den almindelige personlige Sikkerhed, saaledes at der nu paa

Steder, hvor Evropæerne møjsomt maatte rejse pr. Karavane, er fri Fart pr. Auto eller Jærnbane.

Vi skal her give lidt Oplysning om Forandringen i saa Henseende i Marokko, et af de muhammedanske Lande, hvor Fanatismen i Forbindelse med et i mange Aar herskende Anarki og Folkernes almindelige Uvilje mod Evropæerne, gjorde Opholdet for disse næsten umuligt.

Efter den bekendte Algeciras Traktat, der stillede Marokko under en international Protektion, hvori de politiske Pligter væsentligst paahvilede Frankrig og Spanien, landsattes de første franske Tropper i 1907 i Casablanca for at genoprette Ordenen i Landet, der under den indfødte Sultan var i et komplet Anarki. Med Undtagelse af Fez og Meknes var hele Landet i Oprør mod Sultanen. Denne var ligesom i andre muhammedanske Lande Enehersker. Som Efterkommer af Profeten var hans religiøse Myndighed ens med den verdslige, da de religiøse og civile Love i islamiske Stater falder sammen. Han regerede ved Hjælp af sine Ministre, Vezirer, blandt hvilke Storveziren førte Forsædet. Under disse stod en Samling af Notabler, der hver Dag, ligesom f. Eks. i Bokhara,

Khiva, Afghanistan etc. samledes hos Sultanen for at faa deres Ordre.

Efter at Sultan Mulai Hafid i 1912 havde undertegnet Traktaten om den franske Overtagelse af Protektoratet, og den franske General Lyautey var bleven udnævnt til Generalresident fulgte imidlertid Reformerne Slag i Slag, og hvad der siden er blevet foretaget i Marokko er udført paa denne Mands Initiativ.

Hvad disse Reformer angaar, har Lyautey væsenlig fulgt de samme Principper, som i sin Tid anvendtes i Tunisien. Medens Fransk mændene i Algerien afskaffede den indfødte Regering og gjorde Landet til et fransk Generalguvernement i den Hensigt ved franske Kolonister at gøre Landet fuldstændig fransk, hvad der mislykkedes, da Kolonisterne ikke kom, fulgte man i Tunisien det Princip at lade den originale indfødte Administration med Beyen i Spidsen forblive og indførte et Opsigtssystem, der siden har vist sig særdeles tilfredsstillende, i Forbindelse med en omfattende Forbedring af alt, hvad der vedrører Hygiejne, Økonomi og Kommunikationer. Frankrig har i den Henseende Lov til at være stolt over Forholdene i Tunisien, som de nu er, og jeg skal, hvad disse angaar, henviser til flere Afhandlinger, publicerede af mig, herom i dette Tidsskrift.

Efter at Sultan Mulai Hafid havde undertegnet Traktaten med Frankrig i 1912, abdicerede han, og Regeringen (Makhzan) udnævnte hans Broder Yusuf (Josef) til Sultan. Denne har beholdt alle sine kongelige Prærogativer; hans Palads, Familie, Harem og Garde opretholdes ved en særlig Civiliste. Hans Ministre forbliver i deres Poster, men i Henseende til Udenrigspolitik er det alene den franske Generalresident, der raader. Desuden er der oprettet forskellige Departementer, hvis Chefer er franske, saaledes for Finanser, offentlige Arbejder, Domæner og Postvæsen; disse er alle officielt Sultanens Ministre.

Byerne administreres af Paschaer og af Kaider for Stammernes Vedkommende, der udnævnes af Sultanen. For de Egne, der endnn er under militær Kontrol, er der attachedet Pachaer og Kaider de saakaldte Officiers de Renseignement, der tjener som Raadgivende baade som Militære og Administratører. De bestaar af særlig udvalgte Folk, der taler arabisk og har til Opgave at blive godt bekendt med Befolkningen, vinde dens Tillid, hjælpe dem som Sagførere, Læger, Agerbrugsfolk og give

Oplysning om mange forskellige Ting. For de Egne, der er pacificeret, er indsat som i Tunisien en Controlleur civile, der nærmest svarer til vore Amtmænd og har Opsigt med den civile Administration. Alle personlige Sager, saaledes Ægteskab, Arv etc. afgøres som i gamle Dage efter Koranen. Sproget, der tales i Marokko, er arabisk; men der tales ogsaa flere Berberdialekter. Det er almindeligt at kalde Befolkningen i hele det franske Nordafrika for Arabere, hvilket er en Fejltagelse.

Den originale Befolkning er allevegne Berbere, der i Tidens Løb er bleven stærkt blandet med mange af Middelhavets Folkeslag, især ved Kysten, og i det Indre særlig med Araberne under den arabiske Invasion. Det er oftest meget vanskeligt at sige, om det herbiske eller arabiske Præg er overvejende, og de ganske ublandede er meget faa. Kabylerne i Algerien og Tuaregerne i Sahara hører til de reneste Berbere, og desuden rummer Marokko ikke faa ret rene Berberstammer.

Ved Siden af den indfødte Regering Makhzan, har Fransk mændene oprettet et General-Sekretariat med tre Afdelinger for udenrigske Anliggender, Justitsen og Religionen. I de indfødte Byraad, Medjles, præsiderer en Franskmand. Blandt Stammerne styrer en Forsamling af Høvdinge, den saakaldte Djemâa.

I alt har Fransk mændene okkuperet c. $\frac{1}{4}$ Million km² Land ved Hjælp af Militær, der anvendes baade som Soldater og til at bygge Poster, Veje, Broer, Jærnbaner, Telefoner etc.

Af Vejanlæg, hvori Frankmændene som bekendt er Mestre, er der af Soldaterne bygget en Del. Ved Begyndelsen af Krigen var der 50 km makadamiseret Vej, nu er der 1600 km færdige. Disse kan befares af Autos og i hvert Fald pr. Hjul. Broerne over Floderne er alle interimistiske, og der eksisterer endnu kun fra ældre Tid den store Stenbro over Sebufloden og Jærnbroen over Um er Rbia.

Af Jærnbaner er Projektet Tanger—Fez paa-begyndt. Dets Længde vil blive 310 km, hvoraf 210 km i den franske Zone, Resten spansk. Der er foreslaaet Jærnbaneanlæg paa 870 km, der skal forene alle de større Byer: Fez, Meknes, Rabat, Casablanca og Marrakesch. Dette er de store bredsporede Linjer, men siden 1912 har Marokko allerede haft 850 km lette smalsporede Baner.

Til Hovedhavn for fransk Marokko er valgt Casablanca, hvorover den største evropæiske Han-

del gik, og fordi den er Eksportsted for Varerne fra de rige Egne, Chaouia og Tadla. Der er bevilget betydelige Summer til 2 Havneanlæg, en for større Skibe med indtil 10 Meters Dybtgaaende og en Havn til mindre Skibe. Casablanca skal forenes med Baner til Tanger og Oran, og saaledes menes Casablanca at kunne blive et bekvemt Overfartssted til Sydamerika. Den haarde Sø, der er karakteristisk for Vestafrika gør, at der maa ofres store Summer paa at beskytte Havnen med Dæmninger. Der paatænkes endvidere Bane helt ned til Dakar, hvorved man ved Hjælp af den skal kunne rejse fra Paris til Pernambuco i c. 10 Dage.

Af andre Søbyer, hvis Havne nu skal reguleres, kan nævnes Rabat og Kenitra. Rabat ligger ved Bu-Regregs Æstuarium, og Kenitra 10 km fra Sebus Munding. Begge Indløb hertil er lukket ved Barrer, der kun tillader Passage for Baade, der stikker $3\frac{1}{2}$ Meter.

I 1912 bestod Kenitra kun af en marokkansk Kasba (Kastel) paa Sebus øde Bred; men den har Betydning for Transport af Varer, ad Sebu, dels fra Sletterne heromkring og fra Fez, der tidligere sendte sin Eksport over den spanske Havn, Larache. Af andre Havnebyer skal nævnes Fedalah i Nord samt Mazagan, Safi og Mogador, hvis Anlæg forbedres, dog saaledes at de kun kan modtage mindre Skibe.

Følgen af det franske Protektorat er bleven, at en stor Del Evropæere bosætter sig i de marokkanske Byer. I Tunisien har man begaaet den Fejl at bygge de evropæiske Kvarterer klods op ad eller ind imellem de Indfødtes, hvilket er ubeløst baade for Moral og Hygiejne; men ogsaa fordi de nye evropæiske Byer kvæler de originale. Et trist Eksempel herpaa ser man i Tunisien, hvor den interessante gamle By Kairouan, der med sine karakteristiske Mure og gamle arabiske Bygningsværker er bleven saa tæt tilsmurt af høje, moderne franske Huse, saa man næppe ser Byens Mure og Porte, før man er lige ved dem, og Karakteren af Byen, der er en stor samlet Museumsgenstand, ganske er gaaet tabt; til stor Sorg forøvrigt for de der boende Franskmænd.

For at forhindre sligt i Marokko har Lyautey befalet, at de evropæiske Byer skal bygges for sig i god Afstand fra de Indfødtes.

Ligesom Algerien og Tunisien er Marokko et Land, hvori Hovednæringsvejene er Agerbrug og

Kvægavl, og ligesom i de fornævnte skorter det ofte paa tilstrækkelig Regn for Kornets Trivsel, hvorfor kunstig Vanding (Irrigation) mange Steder maa anvendes, og ofte maa Egnene henligge øde, da der overhovedet mangler Vand. Arealet af det franske Marokko er c. 42 Millioner ha; men det omfatter store Ørkenstrækninger, der i hvert Fald endnu ikke kan dyrkes. Saaledes maa Sletterne Syd for Marrakesch, Tafilelt, Plateauet og Flyvesandsørknerne ved den algierske Grænse, udstrakte Bjærgarealer i Mellem- og Høje-Atlas samt Skove og Sumpe trækkes fra Arealet som uanvendeligt til Agerbrug.

De Egne, der er gunstigst for Agerbrug, er Sletterne Chaouia omkring Casablanca, Gharb Nord for Kenitra, Sebu-Dalen, Beni Mlirs Sletten, Dukkala Syd for Mazagan og Abda omkring Safa i det vestlige Marokko, i det østlige Sletterne Trifa og Angad.

Marokko dræneres i tre Retninger af Floder, der løber til Atlanterhavet, Middelhavet og Sahara. Paa den atlantiske Skraaning er de vigtigste Sebu, der løber over Mellem-Atlas til Fez og ender som en typisk mæandrisk Flod. Den er navigabel for smaa Baade og kunde ved Kanaler muliggøre en Sejlads af mindre Dampere til Fez. Vadi (el. Uadi, arab. Navn for Flod) Um er Rbia, der løber fra Mellem-Atlas igennem dybe Slugter, har stadig høje Bredder ud til Havet. Den har rigeligt Vand, saaledes at Tømmer fra Atlas kan flaadet ud i Havet, men de mange Rapider i Floden gør den uegnet for Sejlads, Tensift, der kommer fra Egnen, hvor Høje- og Mellem-Atlas løber sammen og danner Afløb fra Hauz og Marrakesch, Sus, der drænerer Bassinet imellem Høje- og Sahara-Atlas (kaldes ogsaa Anli Atlas) og løber ud nær Agadir. For Tiden er alle disse Floder praktisk talt uegnede for Sejlads paa Grund af Barrer, som Sø og Strøm ophober ved deres Mundinger.

Tre vigtigere Floder løber mod Sydøst fra Høje-Atlas, nemlig Vadi, Draa, Siz og Gir, de to sidste taber sig i Sandet, medens Draa til Tider naar Havet. Den eneste Flod af Betydning, der løber til Middelhavet er Muluja fra Atlas til Nordøsthjørnet af Marokko.

Alle Kilderne til de marokkanske Floder: Sebu, Um er Rbia, Muluja og Siz ligger indenfor en Cirkel med en Radius af c. 50 km.

Hvad Klimaet i Marokko, der ligger mellem 30° — 36° nordl. Br. angaar, maa det først bemær-

kes, at den subtropiske Højtryksregion for Nord-Atlantehavet har sit Centrum Vest for de canariske Øer om Vinteren og imellem Gibraltar-Strædet og Azorerne om Sommeren.

Om Sommeren frembringer den stærke Hede i Sahara en Region dér med et relativt lavt Lufttryk, og i mindre Grad finder det samme Sted paa det marokkanske Plateau, Meseta'en. De fremherskende Vinde bliver Resultatet af disse Lufttryk. I Almindelighed maa Marokko siges om Sommeren at være under Indflydelse af Nordøstvindene, og om Vinteren af de cycloniske Vinde fra Vest, der hyppig passerer over Marokko. Bæltet for disse Hovedvinde strækker sig gradvis mod Nord om Sommeren og mod Syd om Vinteren. Ved Cap Juby lige overfor de canariske Øer i Syd-Marokko blæser N.N.Ø.-Vinden stadig i 8 Maaneder, fra Marts til Oktober, og i Resten af Aaret skifter Vinden, men er dog mest Nordøst. Ved Mogador blæser Nordøstvinden c. 6 Maaneder, fra Maj—September, og i de andre Maaneder mest S. t. V. I Gibraltarstrædet er haard Øst- og Vestenvind karakteristisk hele Aaret, kun i August og September er Vindstille hyppig.

Temperaturforholdene i den Del af Marokko, der vender til Atlantehavet, modificeres af to Faktorer, for det første ved, at de nordlige Vinde er forholdsvis kolde, for det andet ved at Marokkos Atlantehavskyst beskylles af abnormt koldt Vand. Der er saaledes en Forskel paa 5° C. imellem Temperaturen af Overfladevandet ved Mogador og den, der ligger c. 20 Sømile ude. Det kolde Vandbælte her skyldes den kolde canariske Strøm og især en Opstrømning af koldt Vand fra nedén. Forskellen imellem Luft- og Vandtemperatur resulterer i en fugtig Atmosfære med Taager, der ved Kysten ofte skjuler Solens brændende Straaler. Der er et meget stærkt Dugfald, særlig om Sommeren i Kystegnene paa et Bælte af over 50 km. Efter Bredden at regne er den aarlige Middeltemperatur lav i Kystregionerne, og Forskellen imellem Sommer og Vinter, Dag og Nat ringe.

En stor Del af Marokko er saaledes befriet for de stærke Hede- og Kuldeekstremer som Følge af Oceanets Nærhed, Opstrømningen af koldt Vand, den fremherskende Vindretning, og tillige som en betydelig Faktor, Landets Form, idet Atlasbjergene danner en saa betydende klimatisk Barriere, at det sahariske Klima ikke føles i den væsentligste Del af Landet. Den sydøstlige Del af Marokko har der-

imod et saharisk Klima, og forøvrigt viser den indre Del af det vestlige Plateau ogsaa kontinental Karakter. Medens saaledes Middeltemperaturen for Januar og August ved Kysten er 16° C og 22° C, er den for Plateauet 11° C. og 34° C. Under en Højde af 660 Meter er der imidlertid sjælden Frost.

Hvad Regnen angaar, da falder der om Sommeren en Smule ved Middelhavskysten, der synes at blive frembragt ved lejlighedsvis Storme fra Atlantehavet. Hovedmængden af Regn i Marokko stammer fra cycloniske Vestenvinde, og da den Periode, i hvilken Vestenvinden blæser, er kortere i Syd end i Nordlandet, formindskes baade Regnperioden og Regnmængden sydefter. Medens i det yderste Nord ingen Maaned er regnløs, skønt Sommeren er en tør Aarstid, er i Syd Perioden medio April—medio Oktober praktisk talt regnløs. Et Faktum af stor Vigtighed er, at Dugfald just sker i den regnløse Periode:

Henimod det indre af Plateauet, Meseta'en, aftager Luftens Fugtighed meget hurtigt, hvilket gør denne Egns intense Sommerhede taalelig. Den meste Regn kommer her med Tordenvejr. Ligesom i Tunisien og Algerien er ingen Dyrkning mulig, hvor Regnmængden er under 400 mm aarlig. Egne med 200—400 mm er Steppe, og hvor der er under 200 mm, maa Landet henligge som Ørken.

Efter de faa Observationer, man har, fremgaar, at et Kystbælte og den nordlige Sebuslette har et Regnfald af 400—600 mm, medens en Del af det indre Plateau kun har 200—400 mm. I Bjærgene er der ofte over 800 mm, almindeligvis i Form af Sne. Denne Sne ligger det meste af Foraar og Sommer, og Snegrænsen er meget lavere paa Nordvest-end paa Sydøstsiden. Ewig Sne er ikke til Dato truffet i Marokko-Atlas.

Paa de for Agerbrug før omtalte gunstige Sletter findes spredte Arealer dækket med den berømte frugtbare Jord »tirs«, en leret, sort Jord, der ligner Ruslands sorte Jord. Sin Dannelse skylder den i Hovedsagen det fugtige Klima og Opkobning af dekomponerede organiske Stoffer (Planter). Denne »tirs« findes altid paa kalkagtigt Underlag, og nogle mener, at dens andre Bestanddele stammer fra Kalkopløsningen, medens andre antager, at Oprindelsen til disse Ingredienser er fint æolisk Støv, der er ført til Vejrs i det Indre af cycloniske Storme og afsat med Fugtigheden nær

Kysten. »Tirs« har alle en rig Jords kemiske Bestanddele og stor Evne til at holde paa Fugtigheden. Den eksisterer ikke paa langt nær over hele Kystsletten, og hvor den findes, varierer Lagets Tykkelse meget. Den vaskes let bort og findes derfor ikke i Nærheden af rindende Vand, f. Eks. ikke ved Um er Rbia eller tæt ved Havet. I det Indre, hvor Klimet er mere tørt, erstattes paa sine Steder den sorte »tirs« af en rød Jord »hamri«. Den sorte »tirs« egner sig udmærket til Dyrkning af Hvede, Byg, Majs og Sorghum. De Indfødtes Dyrkningsmetoder er meget overfladisk og primitiv. De bruger Træplogen, søger hvert Aar et nyt Stykke Agerland, høster med Segl eller Kniv, lærsker ved at Husdyrene træder paa Kornet, og renses det ved at kaste det op mod Vinden.

Franskmændene søger nu at forbedre dette Forhold ved, at nogle Hundrede Kolonister giver de Indfødte et Eksempel til Efterfølgelse.

De Plantearter, der dyrkedes i Marokko, var en daarlig Kvalitet, og Hveden duede f. Eks. ikke til Mel. Nu er der oprettet Agerbrugsforsøgsstationer for at undersøge hvilke Planter, der passer bedst for Jord og Klima, og samme Metode følges for Kvægavlens Vedkommende. Marokko er rigt paa Kvæg: Æsler, Muler, Heste og især paa Faar, som man anslaaer til 20 Millioner. Hjordene skøttes imidlertid ikke ved Ly mod ugunstigt Vejr, og Indsamling af Foder kendes ikke. Nu berejser Veterinær-Inspektører Byernes Markeder, Duarer (Landsbyer) og Nomadekolonier for at hjælpe dem med Raad og Daad. Der er oprettet en Forsøgsstation ved Fez og taget Skridt til at genoplive den forsømte Dyrkning af Morbær og Bomuld.

Vegetationen i Marokko er af Middelhavstypen, en saadan, der kan udholde en lang tør Sommer, og som holder af en mild Vinter. Vi skal nævne Oliven, hvis værste Fjende er Frost og Sommerregn, Ilex, Korkegen, Figenen, Vinen etc. Endvidere Argan-Træet, der er en Relikt fra et tidligere varmere Klima. Den har haardt Ved, og dens Frugter yder Olie. Den findes over hele Sus-Landet og paa den sydlige Del af Meseta'en og synes at kunne trives paa enhver Slags Jord. I Bjærgene udelukker Frostens Middelhavsvegetationen.

Skovene i Marokko er overordentlig vigtige Hjælpekilder for Landet og kan blive det endnu mere ved ordentlig Pasning, men de Indfødte har særlig for Korkegens Vedkommende drevet Rovdrift. Flere Skove i Atlas, der er Hundreder af

Aar gamle, var udsat for at uddø, idet de indfødte Skovmænd af Mangel paa Redskaber satte Ild paa Foden af Træerne, hvorved store Skovstrækninger gik op i Luer.

Der er tre store Skovzoner i Marokko. For det første Korkegen, der strækker sig over et Areal paa c. 250,000 ha, især langs Littoralet. Den vigtigste Skov af denne Art er Mamora Skoven, der indtager c. 135,000 ha, Nord for Rabat. Næste Zone er Cederen, der dækker endnu større Arealer. Den findes kun i Mellem-Atlas til en Højde af c. 1300 Meter. De Cederskove, der er kendt; thi der findes endnu ikke-pacificeret Terræn, hvorpaa den vokser, anslaaes til 300,000 ha. Disse høje, grønne Skove med de vilde Dyr og Sangfugle, de rigelige Vandløb, der vrimler af Fisk, vil øve stor Tiltrækning paa Turister. Den tredje Zone er Argan-Zonen, der dækker c. 200,000 ha af Kystregionen Syd for Safi. Argantræet er særligt for Marokko og de canariske Øer og synes som før nævnt at være den sidste Græn af en uddød tropisk Vegetation. Foruden, at dens Frugter yder Olie, er dens Bevarelse i tørre Egne tillige af stor Betydning i klimatisk Henseende som Dække over Jorden.

Egnede for Skovvækst i Marokko er hele Kystbæltet, forsaavidt som det ikke er dækket af »tirs«, der ikke egner sig for Skovvegetation, de Dele af Plateauet, som har en aarlig Regnmængde af over 400 mm samt Atlas-Skraaningerne og Rif-Eggen fra Kap Ghir til Kap Spartel op til en Højde af c. 2000 Meter.

Skovvegetationen i al Almindelighed i Marokko bestaar i de lavere Højder af Oliven, Ilex, Laurbær, Arbutus, Mastic etc. Paa Bjærgskraaningerne af Ceder, Fyr, Poppel, Platan, Elm, Asp, Thuja, Valnød, Nøddetræer, Argan og Arar. Den sidste er en haard Konifere, særlig for Marokko, der yder Gummi. Valnøddetræerne dækker store Arealer og giver rigelig Frugt. Underskoven bestaar af Juniperus (Enebær), Erica, Fassoukh, der yder Gummi, Gummitræer, Euphorbia og flere Garvetræsarter.

Hvad Køb af Land af evropæiske Kolonister angaar, skal det bemærkes, at Franskmændene ikke har fulgt de Principper, de i sin Tid fulgte i Algerien, nemlig at begrænse Stammerne til visse bestemte Territorier og give Resten til Kolonisation. Ud over direkte Køb af Land fra de Indfødte er Plådsen for Kolonisation i Marokko indskrænket. Den omfatter Makhzan-Landet, d. v. s. Domænerne

og ud over det maaske en Del af Nomadestammernes samlede Overdrev. Ligesom i Tunisien er det meget vanskeligt for Evropæere at købe Land, da man aldrig ved, om den Indfødte, der sælger det, er den virkelige Ejer. Ofte er det hændt, at den virkelige Ejer melder sig efter Købet, og Evropæeren sidder med Smerten. Siden 1913 er der imidlertid vedtaget en Lov, der siger, at enhver Ejer kan hos Regeringen indregistrere sin Landejendom. Administrationen undersøger da Sagen, og dersom ingen protesterer i Løbet af 6 Maaneder, er Adkomsten sikret den, der lader Indregistreringen foretage, og alle tidligere Adkomster er annulleret.

Af den øvrige Afgrøde i Vest-Marokko (Vest for Atlas) skal nævnes Bønner, Hør, Ærter, Sorghum (Durrah); men disse kræver i Sydegnene kunstig Vanding. Mindre vigtige er Koriander, Sennep, Hamp, Sesam og Bomuld i Syden. Ved bedre Dyrkning vil disse Vækster kunne give betydelig mere Indtægt end hidtil.

Kunstlig vandede Frugthaver (Huertas) findes omkring alle Landsbyer, og der er ingen Tvivl om, at den kunstige Vanding her kan udvides til at omfatte større Arealer. I Haverne dyrkes Appelsiner, Citroner, Figner, Mandler, Granater, Vin, Pærer, Bananer, Æbler og Johannesbrød, endvidere Sukkerrør og Ris.

Over Meseta'en i c. 500—1000 Meters Højde strækker der sig en Steppezone, der er ganske brændt op om Sommeren af Heden. Resten af Aaret er der godt Græsland, hvor store Hjorder af Kvæg, Faar, Geder og Dromedarer finder Føden. Befolkningen lever mest som Halvnomader.

Marokko Øst for Mellem-Atlas er faktisk en Fortsættelse af Algerien, idet den omfatter den tvdelte Atlaskæde, Tell- og Sahara-Atlas og et højt Plateau imellem disse. Dette Distrikt kan deles i 3 klimatiske Zoner. Den første svarer til Tell-Bjærgregionen og dets snævre Kystbælte, der er karakteriseret af Skove og Agerbrug, det høje Plateau er Steppe og Græsland, medens den tredje Zone, der ligger Syd for Høje-Atlas er Daddelpalmens Land.

I Bjærgzonen og især paa de nordlige Skraaninger dominerer de typiske Middelhavsskove indbefattet Ceder, Korkeg, Ilex (Kristtorn), Kastanier og Thuja. Paa de lavere liggende Stykker og Sletterne dyrkes meget Korn. Fra Vandskellet nær Taza og Øst efter aflager Fugtigheden stærkt, og Terrænet anlager mere Karakter af Steppe. Først

et godt Stykke Øst for Floden Muluja tiltager Regnen noget, og i den østlige Del af Sletten Angad er Irrigation mulig paa det rige Alluvialland, der er af vulkansk Oprindelse.

Klimaet paa Plateauet, der for det meste ligger i 1000 Meters Højde, er overordentlig barsk, stor Forskel imellem Sommer- og Vinter-, Dag- og Nattemperatur er karakteristisk. Sne dækker Plateauet hen i Foraaret, og endog om Sommeren er en Nats Sne ikke ukendt. Hele Plateauet er dækket med Alfa og Artemisia (Malurt) og danner Græsgang for store Hjorder. I Dalene findes Buskads som Nomaderne bruger til Brænde i den kolde Vinter. Selv den mellemste Del af Muluja Dalen, der ligger 500 Meter under Plateauet, er saa tør, at den har samme Vegetation som dette. Dalene i disse Bjærg er imidlertid for en stor Del ganske ukendt af Evropæerne. De siges at være frugtbare og rige paa Skove.

Det sahariske Marokko er en Del af Sahara, der ligger Sydøst for Høje-Atlas. Det har det sahariske Klima med ekstreme Sommertemperaturer og en moderat Vintertemperatur. Sne ligger til Tider i de højere Bjærg, og det aarlige Regnfald er under 200 mm. Det er Ørkendistrikt, hvori de eneste Steder, der kan dyrkes noget, er Oaserne, der opstaar ved Vadier, som løber ned fra Bjærgene. Af de større Vadier skal nævnes, Draa, Ziz og Gir. Den vigtigste er Ziz, der vander den store Oase Tafilelt. Ved disse Vadiers øvre Løb i Bjærgene er der betydelige Lunde af Valnøddetræer, lavere nede trives Oliven, Aprikos, Pære- og Mandeltræer og ved Bjærgenes Fod Daddelpalmen, under hvis Skygge adskillige Vækster trives.

Hvad der af Mineralrigdom ligger skjult i Marokkos Jord er meget lidt kendt endnu, og f. Eks. er Høje-Atlas ganske ukendt. Enkelte Rejsende har meddelt om Tilstedeværelse af Bly, Kobber og Zink; men der er ingen dybere Kendskab hertil. Den eneste positive Oplysning, vi har i disse Sager, er, at der findes Fosfatlejer ved Borudj paa Toppen af Tafilelt og analoge med de berømte Lejer ved Gafsa og Mellau i Tunisien. Endvidere findes Manganlejer i det østlige Marokko, der blev eksploiteret under Krigen. For Tiden undersøges nogle fundne Jærnlejer ved Lejren Boulhaut ved Kysten imellem Casablanca og Rabat. Petroleum er konstateret i Nord-Marokko og undersøges nu af en særlig Kommission. Bituminøs Skifer, Salt og Gips er flere Steder fundet. Siden 1914 kan enhver Op-

dager af Minerhøllejer, ligegyldig hvilken Nationalitet han er af, blive sikret Ejendommen af sin Opdagelse, hvis han af Administrationen faar Tilladelse til Undersøgelser. Tilladelsen gælder for tre Aar og sikrer Undersøgeren et bestemt Areal mod Betaling af en vis Takst.

Før Krigen var der til dette Øjemed nedsat en international Komité med en norsk Bestyrelse; men dens Virksomhed afbrødes af Krigen. Der vil nu blive vedtaget en ny Lov, der sikrer saa meget som muligt dem, der er bleven Ejere ifølge denne Komités Afgørelse.

I Henseende til Befolkningens fremtidige Opdragelse er Frankmændene her gaaet samme Vej som i Tunisien. Opdragelsen i Marokko var som i alle muhammedanske Lande tidligere af ren religiøs Karakter. I de laveste Skoler læstes kun Koranen, og selv ved Karujin-Moskéen i Fez, der endnu spiller Rollen som indfødt Universitet, var Undervisningen fuldstændig baseret paa Teologi. Den eneste Videnskab, der dyrkedes herudover, var Astronomi. Franskmandene har respekteret Religionslæren, men føjet andre Fag til Undervisningen, saaledes Fransk og lidt Instruktion i den kommercielle økonomiske Forbindelse med Frankrig.

Den sekundære Undervisning, der er indført af Protektoratet, omfatter Skolerne i Rabat og Fez, hvor Sønerne af det marokkanske Bourgeois trænes til Stillinger i den indfødte Administration.

Undervisningen gives paa arabisk af franske Lærere, og der læres arabisk Grammatik og Literatur, Historie, samt Marokkos og Frankrigs Geografi og noget om disse Landes Regeringsforhold etc. Som Centrum for sproglige Studier, baade for Evropæere og Indfødte, er der i Rabat den saakaldte »École Supérieure de Langue Arabe et de Dialectes Berbères«.

Med Karujin Moskéen er der kun sket den Forandring, at der er skabt et Lærerraad af Ulema'er og sørget for de materielle Resourcer, som det før skortede paa.

Længe før Franskmandenes Ankomst fandtes der i Marokko særlige jødiske Skoler. Der er nu 35, der underviser i alle almindelige Fag samt i Fransk, hvilket sidste har været til stor Nytte for den franske Okkupation.

Noget Marokko har trængt i høj Grad til, og noget man kommer de Indfødte nærmest paa Livet med, er hygiejnisk og medicinsk Assistance. Saa snart Franskmandene nu opretter en ny Station,

aaabner den derved attachederede Militærlæge en Konsultation for Befolkningen. Desuden er der forskellige Steder oprettet Lazaretter med Operationsværelser etc., og f. Eks. har Hospital Mauchamps i Marrakesch og Cocard i Fez fuldt moderne Hospitalsvirksomhed. Endvidere er der oprettet mobilt Lægevæsen, der med Muldyrkaravane vandrer ud i Landsbyer og blandt Nomaderne for at yde dem Bistand og Vejledning. I de større Byer er der oprettet Apoteker. Prophylaktiske Forholdsregler er særlig nødvendige i et Land som Marokko, hvor Snavs og Sammenstuvning af Folk let bringer Epidemier. Veneriske Sygdomme, Malaria, Øjensygdomme og Mavesygdomme er de mest fremherskende.

Kunsten i Marokko er særlig repræsenteret i Arkitekturen, og der findes mange overordentlig smukke Moskéer og Medresséer, hvis fine Stuk og prægtige Mosaik tiltrækker sig Opmærksomheden. Det er den samme, som vi finder i Algerien og Tunisien. Den marokkanske Kunst begynder i den sidste Del af det 12. Aarh., men har som iøvrigt i Nordafrika i lang Tid været i Forfald. Nu søger Franskmandene at genoplive den, ligesom de har gjort med den gamle tunisiske Fajanceproduktion, hvis Hovedsæde er i Nabeul, som jeg i 1914 besøgte, og som fortjener Opmærksomhed. De smukke Fajanceplader, Kander, Krukker og Vaser, som vist højest naar Paris, er et Besøg i Nabeul værd. Ligesom i Tunisien maatte man se at finde Folk, der havde bevaret Traditionen om den gamle Kunst, og dette er lykkedes, hvorefter de under Ledelse af Arkitekter søger at restaurere og genoplive den Del af marokkansk Kultur, som foruden i offentlige Bygninger tillige træffes i adskillige velstaaende Indfødtes Privatboliger. Efter amerikansk Mønster sysles der med Tanken om at gøre de store Cederskove i Atlas til Nationalpark, og naar vi hertil føjer, at der nu er skabt en national Hær paa 30,000 Indfødte, faar man Indtrykket af, at Frankrigs Protektorat vil blive til stor Glæde for Marokkanerne.

Literatur: Victor Piquet: La Colonisation française dans l'Afrique du Nord. Paris 1912. Alan G. Ogilvie: Morocco and its Future. Geogr. Journ. 1912. Th. Fischer: Wissenschaftliche Ergebnisse einer Reise im Atlas-Vorlande von Marokko, Pet. Mitt. Ergh. No 133, 1900. L. Gentil: Explorations au Maroc. Paris 1906, Annales de Géogr. 1907. J. Hann: Handbuch der Klimatologie. 1911. A. Phillipson: Das Mittelmeergebiet. Leipzig 1904. N. Larras: La Population au Maroc, La Géographie, 13. 1906. A. de Tarde: The Work of France in Morocco, Geogr. Rev. 1919, Juli. France-Maroc, Revue Mensuelle 1917. Victor Piquet: Le Maroc, Geographi: Histoire, Paris 1917.